

Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

ISSN: 1302-3543

April/Nisan 2022, 25 (49): 121-149

Safiyüddin Ahmed Kuşâşî'nin Vera' İle İlgili Görüşleri

Sâfi ad-Din Ahmad Qushâshî's Remarks on Wara

Ömer Akdoğan

Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, Tasavvuf ABD,
bariakdogan@hotmail.com | ORCID: 0000-0002-2340-1419

Makale Bilgisi/Article Information**Makale Türü/Article Types:** Araştırma/Research Article**Geliş Tarihi/Received:** 12 Mart/March 2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 25 Nisan/April 2022**Yayın Tarihi/Published:** 30 Nisan/April 2022**Yayın Sezonu/Pub Date Season:** Nisan/April**Cilt/Volume:** 25**Sayı/Issue:** 49**Sayfa/Pages:** 121-149

Atıf/Cite as: Akdoğan, Ömer. "Safiyüddin Ahmed Kuşâşî'nin Vera' İle İlgili Görüşleri [Sâfi ad-Din Ahmad Qushâshî's Remarks on Wara]". Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi-Tasavvuf Scientific and Academic Research Journal 25/49 (Nisan 2022): 121-149.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı/Published by: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi/İstanbul Sabahattin Zaim University.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ömer Akdoğan).

Safiyüddîn Ahmed Kuşâşî'nin Vera' İle İlgili Görüşleri

Öz

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanların hayatında aktif olan, ahlaki bir düstur olmasının yanı sıra tasavvufta özel anlamların yüklediği bir kavram olarak da karşımıza çıkan vera' kavramı her dönemde gündemde olan bir meseledir. Nitekim bu konuda azımsanmayacak kadar eser telif edilmiştir. Kuşâşî de bu telif sahiplerinden birisidir. "Kuşâşî" lakabıyla tanınan Ahmed b. Muhammed b. Yûnus el-Kuşâşî on yedinci yüzyılda Medine'de yaşamış, başta Kâdiriyye, Nakşibendiyye, Rifâiyye, Çiştîyye, Şettâriyye, Şâzeliyye ve Kûbreviyye olmak üzere birçok tarikattan icazetli bir sûfidir. Kuşâşî, zâhiri ve bâtinî ilimlere vâkıf bir şahsiyet olup başta Hicaz bölgesi olmak üzere Fas'tan Endonezya'ya kadar insanlar onun zâviyesi altında toplanmışlardır. O, kelam, fıkıh, tefsir, hadis ve tasavvufa dair elliden fazla eser telif etmiş velûd bir yazardır. Eserlerinin çoğu yazma haldedir. Bu bağlamda kendisinin yazma halde bulunan *Kitâbu teşîri's-sâil bi istikmâli verâ'il-kâmil* eseri ışığında vera' ile ilgili görüşleri ele alınacaktır. Kuşâşî, bu kavramı ilk dönem ulemâ ve mutasavvıflardan farklı bir şekilde yorumlamaktadır. Kuşâşî'nin bu kavramı diğer sûfilerden farklı bir şekilde özellikle fenâ ve insan-ı kâmil meseleleriyle izah etmeye çalışması dikkat çekici bir husustur. Bu çalışmada Kuşâşî'nin bu konu hakkındaki farklı görüşleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Kuşâşî, makam, vera', fenâ.

Sâfi ad-Dîn Ahmad Qushâshî's Remarks on Wara

Abstract

The concept of vera', which has been active in the lives of muslims since the first periods of Islam, is a moral principle, and a concept that has special meanings in Sufism, is an issue that is on the agenda in every period. [Vera: It is a sufi term expressing the advanced degree of piety] As a matter of fact, a considerable amount of work has been compiled on this subject. Kusahashî is one of these copyright holders. Ahmad b. Muhammad b. Yûnus al- Kusahashi, known by the nickname "Kuşâşî", lived in Madinah in the seventeenth century. He is a certified Sufi from many sects, notably Qâdiriyya, Naqshbandiyya, Rifaiyya, Chistiyya, Shattâriyya, Shâdhiliyya and Kubrawiyya. Kusahashî is a person who is knowledgeable in external and esoteric sciences, and people from Morocco to Indonesia, especially in the Hejaz region, gathered under his zawiya. He is a productive writer who has written more than fifty works on kalam, fiqh, tafsir, hadith and sufism. Most of his works are manuscripts. In this context, his views on vera' will be discussed in the light of his manuscript *Kitâbu tebsîri's-sâil bi istikmâli vera'l-kâmil*. Kuşâşî interprets this concept differently from the early scholars and mystics. It is remarkable that Kusahashî tried to explain this concept differently from other Sufis, especially with the issues of fena and perfect human being. In this study, Kusahashî's different views on this subject will be tried to be revealed.

Key words: Sufism, Kusahashî, maqam, vera', fanâ.

آراء صفي الدين احمد كشاشي في الورع

المخلص

منذ فترات الإسلام الأولى ، قد صار هذا المفهوم (الورع) له عدة معان خاصة في الصوفية ، وهو موضوع مطروح على جدول الأعمال في كل فترة في واقع الأمر ، فقد نشر قدر كبير على هذا الموضوع.

كشاشي هو واحد من علماء الذي إهتم في النشر وتأليف هذا الموضوع. الملقب بالقشاشي هو أحمد ابن محمد ابن يونس القشاشي صوفي عاش في المدينة المنورة في القرن السابع عشر هو صوفي معتمد متخرج من حلقات القادرية والنقشبندية والرفاعية والجنسية والشطارية والشاذلية والكروية هو شخص مطلع على العلوم الظاهر والباطن ، وقد اجتمع الناس من المغرب إلى إندونيسيا ، وخاصة في منطقة الحجاز ، تحت زاويته. وهو مؤلف غزير الإنتاج كتب أكثر من خمسين تأليفا في الكلام والفقه والتفسير والحديث والتصوف. معظم تاليقاته مخطوطة، في هذا السياق ، سيتم آرائه حول الواقع (الورع) في ضوء كتابه تبشير السائل بالاستكمال الورع الكامل، وفي كتابه يفسر القشاشي هذا المفهوم بشكل مختلف عن العلماء والصوفيين الأوائل.

أن القشاشي حاول شرح هذا المفهوم بشكل مختلف عن غيره من الصوفيين و شرحها بقضايا الفنا والإنسان الكامل هو امر لازم ان يلاحظ عليه. في هذه الدراس ، سيتم الكشف عن وجهات نظر القشاشي المختلفة حول هذا الموضوع

الكلمات المفتاحية: الصوفية ، القشاشي ، المقام ، الورع ، الفناء.

Giriş

Kuşaşı'nın yaşadığı Hicaz bölgesi Müslümanların mukaddes addettikleri pek çok şeyin bulunduğu ve tarih boyunca çeşitli devletlerin hâkim olmak istedikleri bir yerdir. Hz. İbrahim'den (a.s.) beri insanları cezbeden Mekke ve Medine de bu bölgede yer alır. İlk çağlardan itibaren Hicaz “Şam ile Yemen’i birbirine bağlayan, ana ticaret yolunun üzerinde bulunan ve yarımadanın bu iki bölgesi arasında bir geçit noktası görevi yapan”¹ ender yerlerdendir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanından günümüze kadar Mekke ve Medine şehirleri, İslam ilimlerinin nesilden nesile aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. İslâmî ilimlerden kelim, tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf alanında önemli isimlerin yetiştiği bir bölge olan Hicaz, Hicrî X. ve XI. asırlar arasında, Osmanlılar döneminde de ilmî faaliyetlerin yoğun bir şekilde gerçekleştiği bir bölgedir.

Dinî bir merkez olma özelliğini hiçbir zaman kaybetmeyen Hicaz, İslâmî ilimlerin tedvininde önemli bir rol oynamıştır. Bölgenin Abdullah b. Zübeyr'in (ö.73/692) vefatından sonra İslâm dünyasında bir ilim ve kültür merkezi hüviyetiyle ortaya çıktığı görülmektedir.² Hz. Ali'nin hilâfet merkezini Küfe'ye nakletmesinden sonra dinî ilimlerle uğraşan ulemâ için bir cazibe merkezi haline gelen Medine bu özelliğini Osmanlı döneminde de devam ettirmiştir. Mekke ve Medine'nin bir ilim ve kültür merkezi olma özelliğinin geliştirilerek devam etmesi yönünde Osmanlı döneminde büyük bir çaba harcanmış, özellikle Hac döneminde ulemâ ve din adamlarının bir araya gelerek görüşmeleri için gerekli ortamın hazırlanmasına gayret edilmiştir.³

Mescid-i Nebevî'de kurulan ilim halkaları, şehre yerleşen âlimler, sayıları günden güne artan kütüphanelerle medreseler ve bunların etrafında canlanan tasavvufî düşüncenin bu devirde kültürel canlılığın korunmasında önemli rolü olmuştur. Bilhassa mahallî edebiyatın çok ilerlediği şehirdeki kültürel hayatın canlı kalmasında Anadolu, Suriye, Mısır, Mağrib ve Orta Asya'ya kadar geniş bir coğrafyadan gelip yerleşen

¹ Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Hicaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/432.

² Küçükaşçı, “Hicaz”, 17/432.

³ Abdulkadir Dündar, “Osmanlıların Mekke'deki İmar, İnşâ ve Tamir Faaliyetlerine Genel Bir Bakış” *İslam ve Sanat Tartışmalı İlmî Toplantı*, İstanbul, (2015), 392.

âlimler de bu gelişmeye büyük katkı sunmuştur. Kanuni Sultan Süleyman zamanından itibaren Mescid-i Nebevî'de ders veren âlimler daimî statüde değerlendirilmiş, bu konumda olmayanlara ise yıllık tahsisat ayrılmıştır.⁴

Mekke ve Medine'de ilim tahsil ve tâlimi, ilim halkalarının tesis edilerek ilmî faaliyetlerin bu ders halkalarından yürütüldüğü eskiden beri bilinen bir gelenektir. Bu ilim halkaları hem Hicaz'da hem de Arap yarımadasında en önemli ilmî merkezlerdendir. Her âlim kendi mezhebine ve meşrebine göre, kendisinin belirlediği kitapları esas alarak ders vermiştir. Bu ilmî faaliyetler geceleri de devam etmiştir. Öyle ki bazı âlimler sadece abdest almak için evlerine gitmişlerdir.⁵ Ders halkası ve ilmi faaliyetleri olan bu ulemâ grubundan birisi de Kuşâşî'dir. Kuşâşî, XVI. ve XVII. asırlarda Mekke ve özellikle Medine'de yaşamış, âlim ve mutasavvıf kimliğiyle tanınan önemli bir şahsiyettir. Onun ders halkası ile ilgili şu ifadeler önem arz etmektedir:

Dünyanın dört bir yanından öğrenciler, Kuşâşî'nin halkasında ilim tahsil etmişlerdir ki bu da zaviyenin ve Kurânî'nin riyâsetinin bölgeler-üstü tesis edilmiş bir ağı tahkim etmesi sayesinde sağlanabilmiştir. Modern dönemin bağlarında ilk defa Fas'tan Endonezya'ya kadar insanlar Medine mektebinin, bilhassa Kuşâşî'nin zaviyesinin amaçları çerçevesinde icazetler ve tasavvufî gelenekler yoluyla etraflı bir şekilde irtibatlı hale gelmişlerdir.⁶

Umam birçok kişinin ve kuruluşun, sûfî eğitiminin dünyanın çeşitli bölgelerine yayılması sürecine katkı sağladığını; ancak Kuşâşî'nin ilim halkasının ve manevî mirasının o dönemde mevcut ilim halkalarından daha coşkulu bir şekilde yâd edildiğini söylemekle beraber burada yetişen 120 âlimin olduğunu da zikreder. Ayrıca Kuşâşî'nin ilim halkasının, on dokuzuncu yüzyıldan önce Hint Okyanusu bölgesindeki yerlere ulaşan tek büyük ilim mektebi olduğunu⁷ da ifade eder.

⁴ Mustafa Sabri Küçükaşçı "Medine", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/318.

⁵ Abdurrahmân Müdeyris, *el-Medinetu'l-Münevvere fî asri'l-Memlûki*, (Riyad: Merkezi Melik Faysal li'l-Buhûsi ve'd-Dirâseti, 2001), 245-246.

⁶ Khairul Zacky Umam, "Seventeenth-Century Islamic Teaching in Medina; The Life, Circle, and Ahmad al-Qushashi", *Qiraat*, 6, (Ekim-Kasım 2016), 28.

⁷ Umam, "The Life, Circle, and Ahmad al-Qushashi", 29.

1. Kuşâşî'nin Hayatı ve Eserleri

1.1. Kuşâşî'nin Hayatı

Asıl adı “Ahmed b. Muhammed b. Yûnus b. Ahmed b. Ali” olan Kuşâşî, ailesi Kudüslü olduğundan *el-Makdisî*⁸, anne tarafından soyu Ensârilere ulaştığından *el-Ensârî*, Medine'de doğup büyüdüğü için *el-Medenî*, künyeleriyle anılmıştır. Ayrıca ‘seyyid’ olduğu için “el-Hüseynî”⁹ künyesiyle de bilinmektedir. Ailesi Kudüs'ün Decân bölgesinde ikamet ettiğinden ötürü “ed-Decânî”, aile mesleği olarak “kuşâşe” yani fakirlerin alabileceği denli ucuz şeyleri alıp sattıklarından dolayı “el-Kuşâşî” lakaplarıyla anılmıştır.¹⁰ “Safiyüddîn” nisbesiyle meşhur olmuştur.¹¹ Genellikle “Kuşâşî” lakabıyla anıldığı için çalışmamızda bu kullanım tercih edilecektir. Kuşâşî, 991/1583'te¹² Rebü'l-evvel ayında Medine'de doğmuştur.¹³ Medine'de babasının gözetiminde kendisine yetecek kadar ilim tahsil eder.¹⁴ Babasından hadis ve tasavvufun inceliklerini öğrenir ve ondan tasavvufi icâzetini alır.¹⁵ Kuşâşî, 1011/1602'de yirmili yaşlarında iken babasıyla beraber Yemen'e giderek oradaki ârif zâtlarla görüşür, sohbetlerine katılır.¹⁶ Bir süre babasının yanında Yemen'de kalan

⁸ Ayyâşî, Ebû Sâlim b. Ebî Bekr Sicilmâsi Abdullah b. Muhammed el, *er-Rihletü'l-'ayyâşiyeye l'il bikâil hicaziyye*, thk., Ahmed Ferid Mezidi, (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011), 2/485.

⁹ Mâlihî, Muhammed Riyâd el, *Mahtutâtü Dâru'l-Kütübî'l-Zâhiriyye: Tasavvuf*, (Dimaşk:1398/1978), 2/62.

¹⁰ Hamevî, Mustafa b. Fethullâh el, *Fevâidü'l-irtihal ve netâici's-sefer fi ahbâri ehli'l-karni'l-hâdi 'aşer*, thk. Abdullah Muhammed el-Kenderî, (Dimaşk: Dâr'un-Nevâdir, 2011), 2/308.

¹¹ Ayyâşî, *Rihle*, 1/485.

¹² Kuşâşî, Safiyüddîn Ahmed el, *Simtû'l-mecîd fi selâsili ehli't-tevhid*, thk. Asım İbrahim Keyyâli, (Beyrut: Kitâbu'n-nâsirun, 2013), 175; Abdurrahman Ensârî *Tuhfetü'l-Muhibbin* adlı eserinde Kuşâşî'nin h.992'de doğduğunu söylemektedir. Bkz. Ensârî, Abdurrahman el, *Tuhfetü'l-muhibbin ve'l-ashâb fi ma'rife mâ li'l-medeniyyîne mine'l-ensâb*, thk. Muhammed el-'Arûsî, (Tunus: Mektebetü'l-Atika, 1970), 391.

¹³ Kûrânî, Ebu'l-İrfân Burhânüddîn İbrahim b. Hasan b. Şihâbüddîn el, *el-Emem li ikâzi'l-himem*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttâb, 1180/2), 50b; Hamevî *Fevâidü'l-irtihal*, 2/310; Hammâde, *Mevsuetü 'alâmü'l-Filistin*, (Dimaşk: Dâru'l-Vesâik, 2000), 2/220; Hanbelî, Muhammed b. Abdülbakî el-Bâlî ed-Dimaşki, *Meşihetu Ebi'l-Mevâhib el-Hanbelî*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1714) 93; George Terâbişi, *Mu'cemü'l-felasife*, (Beyrut: Dâru't-Talia, 2006), 495.

¹⁴ Ayyâşî, *Rihle*, 1/486; Uceymî, Ebu'l-Bekâ (Ebu Ali) Hasan b. Ali b. Yahya el-Hanefî el-Mekki el, *Hebâyâ ez-zevâyâ*, (Erişim Aralık 2020), 44.

¹⁵ Uceymî, *Hebâyâ ez-zevâyâ*, 45.

¹⁶ Ayyâşî, *Rihle*, 1/487; Hamevî, *Fevâidü'l-irtihal*, 310. Hammâde, *Mevsuetü 'alâmü'l-Filistin*, 1/220; Ensârî, *Tuhfetü'l-Muhibbin*, 1/391; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/344. Uceymî, *Hebâyâ ez-zevâyâ*, 45.

Kuşâşî,¹⁷ oradaki ulemâ ve evliyânın çoğundan ilmî ve irfânî anlamda istifade eder.¹⁸

Kuşâşî, Yemen'de iken Cebertiyye, Ayderûsiyye, Bâ-'Aleviyye ve bölgede etkin olan diğer tarikatların şeyhleriyle görüşür ve onlardan manen istifade eder.¹⁹ Bu bölgede Kâdirilik ön planda olduğu için, Kuşâşî de ilk başlarda tasavvufî yol olarak Kâdiriliği ve bu bölgede Mâlikî mezhebi öne çıktığından amelde de Malikî mezhebini benimser. Şeyhi Şinnâvî (ö.1028/1619) ile karşılaşana kadar itikadî ve tasavvufî hayatı böyle devam eder. Kuşâşî'den önce buradaki sûfilerin geneli tasavvufî yol olarak Kâdiriliği; mezhep olarak da Mâlikiliği kabul etmişlerdir.²⁰ Babasını rahatsız eden bir olay üzerine Yemen'den ayrılıp Mekke'ye gider.²¹ Mekke'de kaldığı süre zarfında Seyyid Ebu'l-Gays Şecer, Şeyh Sultan el-Meczûb²² gibi zâtların sohbetinde bulunur, onlardan zâhirî ve bâtinî anlamda faydalanır. 1047/1638 yılında Medine'ye dönen Kuşâşî orada kendi zâviyesinde insanlara Kur'ân-ı Kerim'in yanı sıra diğer bazı ilimleri öğretmeye başlar ve aynı zamanda kendini ibadete verir.²³ Hicaz bölgesini dolaşan Kuşâşî²⁴, bölgede bulunan ulemâ ile dostluk kurar ve ardından Medine'ye gelir.²⁵ Medine'de Nakşibendî, Kâdirî ve Şettârî şeyhleri de dâhil çeşitli tasavvuf çevreleri tarafından, "âlimlerin üstadı, sûnnet-i nebevinin yardımcısı" sıfatlarıyla şöhret bulmuştur.²⁶

Medine'de Ahmed eş-Şinnâvî ile tanışan Safiyüddin Kuşâşî, kendisine talebe olur.²⁷ Şafiî mezhebine dair hadis ve usûl kitaplarını²⁸, Şeyh Muhammed Gavs'ın (ö.970/1563) *Cevâhirü'l-hams*²⁹ adlı eserini³⁰,

¹⁷ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/344.

¹⁸ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/345.

¹⁹ Ayyâşî, *Rihle*, 1/486-487.

²⁰ Ayyâşî, *Rihle*, 1/487; Hamevî, *Fevâidü'l-irtihâl*, 2/311.

²¹ Muhibbî, Muhammed el-Emîn b. Fazlililâh b. Muhibbillâh el-Ulvânî el-Hamevî ed-Dımaşkî el, *Hulâsatü'l-eser fi 'ayâni'l-karni'l-hâdi 'aşer*, (Beyrut: Dâru's-Sâdir), 1/343; Hanbelî, *Meşihetu Ebi'l-Mevâhib*, 93.

²² Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/344-345; Hamevî, *Fevâidü'l-irtihâl*, 2/310.

²³ Uceymi, *Hebâyâ ez-zevâyâ*, 46.

²⁴ Ayyâşî, *Rihle*, 1/487.

²⁵ Hamevî, *Fevâidü'l-irtihâl*, 2/310; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/344.

²⁶ Uceymi, *Hebâyâ ez-zevâyâ*, 46.

²⁷ Ensârî, *Tuhfetü'l-Muhibbîn*, 1/391; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/344.

²⁸ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/344; Hanbelî, *Meşihetu Ebi'l-Mevâhib*, 93.

²⁹ Gavsıyye Tarikati'nin kurucusu olan Muhammed Gavs'a (970/1563) ait bir eser olup Gavsıyye Tarikati'nin en temel eserleri arasındadır. Bkz. Ayyâşî, 2/498.

³⁰ Kûrânî, *el-Emem*, 50b; Hanbelî, *Meşihetu Ebi'l-Mevâhib*, 93.

şeyhinin kaleme aldığı diğer eserleri okuyup³¹ ve başka ilimleri tahsil ile de meşgul olur.³² Şeyhi Şinnâvî'nin tasavvuf terbiyesi altında yetişir ve ona olan muhabbetinden ötürü şeyhinin mezhebi olan Şafîî mezhebine geçer. Nitekim Kuşâşî “Şeyhim Şinnâvî'nin Şafîî olmasından dolayı bende Şafîî mezhebine geçtim” demektedir.³³ Şeyhinden ma'rifet ilminin inceliklerini öğrenen³⁴ Kuşâşî, Şinnâvî'nin en gözde müridlerinden olur ve onun kızıyla evlenir. Şeyhi tarafından kendisine tasavvuf hırkası giydirilerek icâzetnâme verilir.³⁵

Kuşâşî, 1071/ 1661'de³⁶ Zilhicce'nin Pazartesi'ne rast gelen dokuzuncu günü kuşluk vaktinde bir hastalık sebebiyle Medine'de vefat eder.³⁷ Cennetü'l-Bâki Mezarlığı'nda Halîme es-Sa'diye'nin (r.a.) kubbesinin doğusunda defnedilir.³⁸

1.2. Eserleri

Kelâm ve Akaide Dair Eserleri

Kuşâşî'nin Kelâm ve Akaide dair telif ettiği eserleri şunlardır: *Akidetü'l-manzûmiyye*³⁹, *el-İfâde bimâ beyne'l-ihtiyâri'l-ilâhi ve'l-irâde*⁴⁰, *Kitabu'l-mikyâs fi neylî mâ'rifeti'l-'urefâ billâhi'l-ekyâs*⁴¹, *Kitabü'l-intisâr li'l-imâmü'l-haremeyni fimâ şenne'e 'aleyhi ba'du'n-nezzâr mine'l-müteahhirin*⁴²,

³¹ Serkis, Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ ed-Dımaşkı, *Mu'cemül-matbû'âti'l-Arabiyye ve'l-mu'arrebbe*, Kahire, Mektebu's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1919), 2/ 1513.

³² Serkis, *Mu'cemül-matbû'âti'l-Arabiyye* 2/1513; Hammâde, *Mevsuetü 'alâmü'l-Filistin*, 221; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/344.

³³ Ayyâşî, *Rihle*, 1/487.

³⁴ Ayyâşî, *Rihle*, 1/494.

³⁵ Ayyâşî, *Rihle*, 1/ 496; Ensârî, *Tuhfetü'l-Muhibbin*, 1/391; Kürânî, *el-Emem*, 50b; Hamevî, *Fevâidü'l-irtihâl*, 2/ 310; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/ 344.

³⁶ Abdurrahman Ensârî, *Tuhfetü'l-Muhibbin* adlı eserinde Kuşâşî'nin h. 1070 yılında Zilhiccenin 19'unda 'üriner' hastalığı sebebiyle vefat ettiğini söyler. Bkz., Ensârî, *Tuhfetü'l-Muhibbin*, 1/391.

³⁷ Hamevî, *Fevâidü'l-irtihal*, 2/313; Ayyâşî, *Rihle*, 1/496.

³⁸ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/161, el-Mâlihi, Muhammed Riyad, (Dımaşk: *Mahtutâtü Dâr'ül Kütüb'il-Zâhirîyye: Tasavvuf*, 1978), 2/ 62; Serkis, *Mu'cemül-Matbû'at'l-Arabiyye*, 2/1513; İbrahim Kürânî, *el-Emem*, 51b; Kettâni, *Fihrisü'l-fehâris*, 2/970; Umeyni, *Bekî'u'l ğarked*, 216; Hammâde, *Mevsuetü alâmü'l Filistin*, 1/221; Nebhâni, *Câmi'u Kerâmâti'l-evliyâ*, 1/559.

³⁹ Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *Akâdetü'l-manzûmiyye*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullâh Efendi, 1251).

⁴⁰ Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *el-İfâde bimâ beyne'l-ihtiyâri'l-ilâhi ve'l-irâde*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 428).

⁴¹ Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *Kitabü'l-mikyâs fi neylî mâ'rifeti'l-'urefâ billâhi'l-ekyâs*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 428).

⁴² Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *Kitabü'l-intisâr li'l imâmü'l-haremeyni fimâ şenne'e 'aleyhi ba'du nezzâr mine'l-müteahhirin*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 428).

*Nefhetü'l-yakîn ve zülfetü'l-temkîn li'l-mûkinîn*⁴³, *Risâletün fi't-tevhîd*⁴⁴, *İthâfû'l-mübtedî bi halli akîdeti men hudâ*⁴⁵, *el-İsâbe bimâ yesserellâhû mine'l-icâbe*⁴⁶, *Risâletün fi izâhi kavlu'l-Gazâliyyi leyse fi'l-imbâni ebde'e mimmâ kâne*⁴⁷, *Kavlu'l-ma'rûf 'inde mutesâbihî li ehli'l-vukûf*⁴⁸, *Şerhu akîdeti İbnü'l-Hafîf eş-Şirâzî*⁴⁹.

Fıkha Dair Eserleri

Kuşâşî'nin Fıkıh ilmine dair telif ettiği eserleri şunlardır: *el-Cevâbü'l-kâfi 'alâ suâli'l-muâfi*⁵⁰, *Mesâilü'l-fikhiyye*⁵¹, *en-Nev'ü's-sânî minel 'istitâeti li'l-hacci bi'l-gayri*⁵², *Kitâbu menniyeti ehli'l-vera'î fi 'adedi men tesihhû bihimül-cumu'a*⁵³, *Kitabu tembihu'ş-şâkirîn bi zikri imâduddîn ve kurbânu'l-muttakîn*⁵⁴, *Terğibu'r-râğib fi mudâ'afeti'l-vâhib*⁵⁵, *Kitâbu menseku'n-nâsikîn li efdali'l-hacci ve'l-menâsik*⁵⁶.

⁴³ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *Nefhetü'l-yakîn ve zülfetü'l-temkîn li'l-muvaffikin*, Erişim: (almajidcenter.org), (Erişim Aralık 2020)

⁴⁴ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *Risâletü fi't-tevhîd*, (Medine: Medine İslam Üniversitesi Kütüphanesi, 5293-10).

⁴⁵ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *İthâfû'l-mübtedî bi halli akîdeti men hudâ*, (Kahire: Mektebü'l-Ezheriyye, cc6/ 31).

⁴⁶ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *el-İsâbe bimâ yesserellâhû mine'l-icâbe*, (Kahire: Mektebü'l-Ezheriyye, cc:6/ 31).

⁴⁷ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *Risâletün fi idâhi kavlu'l-gazâliyyi leyse fi'l-imbâni ebde'e mimmâ kâne*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 428).

⁴⁸ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *Kavlu'l-ma'rûf 'inde mutesâbihî li ehli'l-vukûf*, (Medine: Mektebü'l-Mescidi'n-Nebevi).

⁴⁹ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *Şerhu 'akîdeti ibni hafîf eş-şirâzî*, (Medine: Câmi'etu İslamiyet'i bil Medine'til-Münnevver, Mektebetü Muhammed Mazhar Fârûkî, 14/1781).

⁵⁰ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *el-Cevâbü'l-kâfi 'alâ suâli'l-muâfi*, Erişim: <http://ricasdb.ioc.u-tokyo.ac.jp>, To: www.al-mostafa.com (Erişim Tarihi: 09.12.2021).

⁵¹ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *Mesâilü'l-fikhiyye*, (Erişim Mart 2021)

⁵² Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *en-Nev'ü's-sânî minel 'istitâeti li'l-hacci bi'l-gayri*, (Erişim Mart 2021).

⁵³ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *Kitâbu menniyeti ehli'l-vera'î fi 'adedi men tessihhû bihimül-cumu'a*, (Medine: Mektebetü Mescidi'n-Nebevi, 126/80)

⁵⁴ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *Kitâbu tembihu'ş-şâkirîn bi zikri imâduddîn ve kurbânu'l-muttakîn*, (Erişim Aralık 2021).

⁵⁵ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *Terğibu'r-râğib fi mudâ'afeti'l-vâhib*, (Erişim Aralık 2021).

⁵⁶ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *Kitâbu menseku'n-nâsikîn li efdali'l-hacci ve'l-menâsik*, (Erişim Aralık 2021).

Tefsire Dair Eserleri

Kuşâşî'nin Tefsir ilmine dair yazdığı eserleri şunlardır: *el-Vesiletu bi sureti'l-ihlasi lillâhi ilâ neyli'l fâdile*⁵⁷, *Kitâbu't-terğib fi ferid fadli'l-lâhi'l-'azîm*⁵⁸.

Hadise Dair Eserleri

Kuşâşî'nin Hadis ilmine dair yazdığı eserleri şunlardır: *Kenzü'l-esnâ fi's-salât ve's-selâm*⁵⁹, *Hâşiyetün 'alâ mevâhibü'l-ledüniyye*⁶⁰, *Kitâbu tetimetu'l-arbain min ehadisi seyyidi'l-murselin*⁶¹.

Tasavvufa Dair Eserleri

Kuşâşî birçok tarîkattan icâzetli olması hasebiyle tabîi olarak bu tarikatlardaki düşünceler ve bu düşünceler arasındaki farklılıklar onun tasavvufa dair yazmış olduğu risâle ve eserlerine de yansımıştır. Kuşâşî'nin tasavvufî eserlerinde özellikle İbnü'l-'Arabî (ö.638/1240), Abdülkerîm Cîlî (ö.832/1428) ve İbn Atâullah el-İskenderî'den (ö.709/1309) etkilendiği görülmektedir. Onun tasavvuf alanında yazdığı eserleri şunlardır:

1- *ed-Dürretü's-semîne fîmâ li-zâirîni'n-Nebî*

Genel olarak Hz. Peygamberi ziyaret etmenin ve Medine-i Münevver'i ziyaret etmenin âdâbı hakkında olup ilk defa 1908'de Mısır'da daha sonra 2008 yılında Beyrut'ta tahkik edilerek basılmıştır.⁶²

63

2- *Miftâh min mefâtihi'r-rahme fi izâ 'ati kerâme min kerâmeti'l-ümme*

⁵⁷ Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *el-vesiletu bi sûret'l-ihlasi lillahi ila neyli'l-fadile*, (Mısır: Mektebu'l-merkeziyetu'l li'l-mahtutatil-islamiyye, 3133/1212)

⁵⁸ Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *Kitâbu terğib fi ferid fadli'l-lâhi'l-'azîm*, (Erişim Aralık 2021).

⁵⁹ Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *Kenzü'l-esnâ fi's-Selât ve's-Selâm*, (Konya: Konya Kütüphanesi, Burdur Koleksiyon, 15 Hk 79).

⁶⁰ Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *Hâşiyetün 'alâ mevâhibü'l-ledüniyye*, (Medine: Medine İslam Üniversitesi Kütüphanesi, 761).

⁶¹ Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *Kitâbu tetimetu'l-arbain min ehadisi seyyidi'l-murselin*, (Erişim Aralık 2021).

⁶² Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *ed-Dürretü's-semîne fîmâ li-zâ'iri'n-nebi*, Takdimü'l-İlmiyye, 1326/1908.

⁶³ Kuşâşî Safiyyüddin Ahmed, *ed-Dürretü's-semîne fîmâ li-zâirîni'n-Nebî*, thk., Ahmed Ferid Mezidi,(Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1971).

Kuşâşî'ye ait bir yazma eserdir.⁶⁴ Genel itibari ile Zilhicce ayının ilk on gününün ve Cuma gününün önem ve faziletinden bahsedilmektedir.⁶⁵

3- *Kelimetü'l-cûd 'ale'l-ķavli bi-vaħdeti'l-vücûd*

'Vaħdet-i Vücûd' kavramı üzerine yazılmış bir eser olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁶⁶

4- *İcâbetü'l-ehi'l-fâdili'l-kâmilî bî halli'l-ebvâbi'l-arbe'a min kitâbi'l-İnsânü'l-kâmil*

Tasavvufun bazı konularını ihtiva eden Kuşâşî'nin bu eseri⁶⁷ yetmiş iki varaktan oluşmaktadır.⁶⁸

5- *es-Simtü'l-mecîd fî selâsili ehli'l-bey'a ve ilbâsi'l-ħırķa ve't-tasavvuf ve sülûkî ehli't-tevhîd*

Farklı isimlerle zikredilen bu eser ilk defa 1909 senesinde Haydarâbâd'da⁶⁹ sonrasında 2008⁷⁰ ve 2013⁷¹ yıllarında tekrar basılmıştır.

6- *el-Vasiyyetü li'l evlâdi ve'l-beriyyeti*

Yazma eser halindeki bu telif⁷² Kuşâşî'nin mürîdlerine bir vasiyetname şeklinde yazdığı küçük bir risâlesidir.

7- *Nesâihü'l-İlâhiyye*

Müellife ait olan eser 1047/1638 tarihinde "vaħdet-i vücûd" hakkında yazılmıştır.⁷³

8- *Nasîhatu'l-Decânî*

⁶⁴ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *Miftâh min mefâtihi'r-rahme fî izâ'ati kerâme min kerâmeti'l-ümme*, (İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş 246).

⁶⁵ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *Miftâh min mefâtihi'r-rahme* 14b-22b.

⁶⁶ Safiyüddin Ahmed Kuşâşî, *Kelimetü'l-cûd 'ale'l-ķavli bi-vaħdeti'l-vücûd*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 428).

⁶⁷ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *İcâbetü'l-ehi'l-fâdili'l-kâmilî bî halli'l-ebvâbi'l-arbe'a min kitâbi'l-İnsânü'l-kâmil*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 428).

⁶⁸ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *İcâbetü'l-ehil-fâdil*, 82b.

⁶⁹ (Haydarâbâd-Hindistan: Meclisi Dâireti'l-Maârifî'l-Nizâmiyyeti'l-Kâineti, 1327/1910)

⁷⁰ thk., İffet Zekeriya, (Dımaşk: Dâru'l-Menhel, 2008).

⁷¹ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *Simtü'l-mecîd fî selâsili ehli't-tevhîd*, thk., Asım İbrahim Keyyâli, (Beyrut: Kitabü'n-Nâşirûn, 2013).

⁷² Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *el-Vasiyyetü li'l-evlâdi ve'l-beriyyeti*, (Yzm.), Erişim: (almajidcenter.org), Erişim Tarihi: 08.12.2020.

⁷³ Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, *Nesâihü'l-ilâhiyye*, (Medine: Mektebü Mescidi'n-nebevî)

Kuşâşî'nin bazı dostları için tavsiye niteliğinde yazdığı, iki varaktan oluşan bir mektubudur.⁷⁴

9- *Kitâbü Sûreti's-sa'âde bi-tilâveti kitâbi'l-ibdâ' ve'l-i'âde*

Kuşâşî'nin İbnü'l-'Arabî'nin harflerle alakalı iki beyti üzerine yazmış olduğu bir eseridir.⁷⁵

10- *el-Kelimetü'l-vüştâ fi şerhi Hikemi İbn 'Atâ'*

İbn Atâullah el-İskenderî'ye ait olan *el-Hikemü'l-'ata'iyye* üzerine Kuşâşî'nin yazmış olduğu bir şerhtir.⁷⁶

11- *Dav'ul-hâle fi zikri hüve ve'l-celâle*

Kuşâşî'nin *Simfü'l-mecîd* eserinin sonuna ilave edilen eser⁷⁷ 2013 yılında tahkikli olarak basılmıştır.⁷⁸ İçeriği itibariyle tasavvufa dair konular içermektedir.

12- *Risâletü fi vahdeti'l-vücûd li imam Ahmed Kuşâşî*

Risâle yazma halde bulunmakta olup "vahdet-i vücûd, şey, ilim-malum" konularını içermektedir.⁷⁹

13- *Kitâbu cevabu'l-meseleti limen fataha'l-lahu 'ayne'l-basiretihi (kalbihi) ve kahalehu*

Eser genel olarak tasavvufi bir kavram olan halvetten bahsetmektedir. 1063/1652 yılında tamamlanmıştır.⁸⁰

14- *Kitâbu tebşiri's-sâil bi istikmâli verâ'il-kâmil*

Kuşâşî'nin bu eseri vera' hakkında yazılmış olup yazma eser halindedir. On dört varaklık bir risâle olan eser orijinal haliyle Princeton

⁷⁴ Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *Nesihatü'l-decâni*, (Erişim Mart 2021).

⁷⁵ Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *Kitâbü Sûreti's-sa'âde bi-tilâveti kitâbi'l-ibdâ' ve'l-i'âde*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 428).

⁷⁶ Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *Şerhu'l-Hikemi'l-'atâ'iyye*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsnü Paşa, 791).

⁷⁷ Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *Dav'ul-hâle fi zikri hüve ve'l-celâle*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1491).

⁷⁸ *Kitabü'n-Nâşirün*, thk., Asım İbrahim Keyyâli, Beyrut: 2013).

⁷⁹ Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *Risâletü fi vahdeti'l-vücûd li imam Ahmed Kuşâşî*, (Erişim Aralık 2020).

⁸⁰ Kuşâşî, Safiyyüddin Ahmed, *Kitâbu cevabu'l-meseleti limen fataha'l-lahu 'ayne'l-basiretihi (kalbihi) ve kahalehu*, (Erişim Aralık 2021).

Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁸¹ Makalemiz bu kitap çerçevesinde şekilleneceğinden burada ayrıntılara girmeyeceğiz.

2. Kuşâşi'nin Vera' İle Görüşleri

2.1.1. Vera' Kavramına Genel Bir Bakış

Vera' hicrî ilk asırlardan beri kullanılagelen bir kavramdır. Kur'an'da kullanımı olmamakla beraber birçok hadiste⁸² buna işaret edilmiştir. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren müslümanların hayatında aktif olan bir düstur olmakla beraber bu konuda müstakil eserler de telif edilmiştir. Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi ilimlerin ortak kullanımında olan bir kavramdır. Sadece tasavvufa has olmayıp diğer tüm İslâmî ilimler için geçerliliği olan⁸³ bu kavram hakkında III/IX. asırdan itibaren eserler kaleme alınmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Ebû Mervân Abdülmelik b. Habîb b. Süleymân es-Sülemî'nin (ö. 238/853) *Kitâbu'l-vera'*, Haris b. Esed el-Muhâsibî'nin (ö. 243/857) *el-Mekâsib ve'l-verau ve's-şüphetü ve'l-beyânu mebahisiha ve mahzûrihâ* isimli eseri; Muhammed b. Nasr el-Mervezi'nin (ö. 294/906) *Kitâbu'l-vera'*⁸⁴. Öte yandan Ahmed b. Hanbel, Ali b. İsmâil es-Sanhâcî, İbn Ebü'd-Dünyâ gibi müellifler *Kitâbu'l-Vera'* adıyla eserler yazarak vera'nın mahiyeti ve önemi üzerinde durmuşlardır. Ahmed b. Hanbel eserinde vera' ile ilgili hadislere ve menkıbelere geniş yer vermiştir.⁸⁵ Tasavvufta bu kavram genel itibariyle hadislerden istifade edilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak zamanla bu kavrama farklı anlamlar yüklenmiştir. Tasavvufî hâl ve makamlar şekillenip satırlara döküldüğünde, bu kavram tasavvufî makamlardan sayılmıştır. Tasavvufî makamların genel kabul uyarınca ilki olan tevbeden sonra ve zühdden önce zikredilmeye başlanmıştır. Zamanla vera' "zühd", "takvâ", "havf" kavramlarıyla doğrudan; "vesvese", "şüphe", "tebettül" gibi kavramlarla da dolaylı yönden bağlantılı⁸⁶ olarak kullanılmaya başlanmıştır. İlerleyen dönemlerde ise tasavvufî

⁸¹ Kuşâşi, Safiyüddin Ahmed, *Kitâbu tebsiri's-sâil bi istikmalî verail-kâmil*, (Erişim Aralık 2021).

⁸² "Günah gönlüne yatmayan ve içini rahatsız eden şeydir." Müslim, "Birr", 14; Tirmizî, "Zühd", 52; "Seni şüpheye düşüren şeyi bırak, şüphe vermeyene bak" Buhârî, "Büyü", 3; Tirmizî, "Kıyâmet", 60.

⁸³ Esmâ Öztürk, "Helallerde İtidal: Vera' -Kapsamı ve Kazanımlarına Dair Analitik Bir İnceleme-", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2020, 8/2, 649-670.

⁸⁴ Bu konuda Bkz. Öztürk, "Helallerde İtidal: Vera' ", 649-670.

⁸⁵ Süleyman Uludağ, "Vera'", *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2013), XXXXIII, 50.

⁸⁶ Öztürk, "Helallerde İtidal: Vera' ", 667.

makamlardan havf ve fenâ ile ilişkilendirilmiştir. Bu makamların yanı sıra vera' ile insan-ı kâmil arasında bağlantı kuran sûfiler bulunmaktadır. Nitekim bu ilişkiyi kuranlardan birisi de Kuşâşî'dir. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında vera'ın fenâ ve insan-ı kâmil ile ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Kelime anlamı itibariyle vera' "çıkılmak, korkmak, uzak durmak, el çekmek"⁸⁷ gibi anlamlara gelir. "Dünyaya rağbet ve hırsın terki"⁸⁸ olarak karşımıza çıkan bu kavram tasavvufi bir terim olarak, "harama düşme korkusuyla şüphelileri terk etmek"⁸⁹ anlamında kullanılmaktadır. Bazı sûfiler "vera' haramları, takvâ şüphelileri terk etmektir" derken bazıları da takvâ ve vera'ı aynı manada kullanmışlardır. Vera', şüphe içeren her şeyi terk etmek, nefsi her an muhasebe altında tutmaktır.⁹⁰ Serrâc, vera'ı üç derecede değerlendirir: Birinci derecesi şüphelilerden sakınmaktır. İkincisi, kalbin düğümlendiği ve gönülde daralmaya sebep olan şeylerden uzaklaşmaktır. Bu hâli, kalp ehli kimselerin gerçekleştirebileceğini belirtir. Vera'ın üçüncü ve en üst derecesiyse, kişiye Allah'ı unutturan her şeyi terk etmektir. Vera'ın birinci derecesi avamın, ikincisi havâsın, üçüncüsü ise havâssu'l-havâsın makamıdır. Vera' aynı zamanda zühdü gerektiren bir husustur.⁹¹ Genel itibariyle vera'ın dört derecesi olduğu söylenmiştir: *Vera'î adûl*: "fetva ehlinin dinin hükümlerine riayet şeklindeki vera' ", *Vera'î sulehân*: "haram ihtimali olan şeylerden kaçınmak", *vera'î müttekiyân*: helâlde şüphelilerden uzaklaşmak", *vera'î siddikiyân*: "dünyalıklardan ibadete kuvvet olacak kadar olanıyla yetinmektir."⁹²

Bu itibarla seleften ve tasavvuf ehlinin yaşantılarından vera' ile ilgili birkaç örnek aktarmak konumuzun anlaşılması açısından ehemmiyet arz etmektedir: Örneğin Hâris el-Muhâsibî, babasından kalan otuz bin dinar mirası babasının kaderi inkâr etmesi sebebiyle almamıştır. O, mirası vera'ı gereği almamıştır.⁹³ Ayrıca Muhâsibî vera' konusundaki

⁸⁷ İbn Manzûr, Ebû'l Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el- Ensârî, *Lisanu'l-Arab*, (Beyrut: Daru Sadr, 1999) 25/272.

⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 25/272.

⁸⁹ Cürçânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid Şerif, *Kitâbu't-ta'rifât*, (Lübnan: Mektebet-u Lübnân, 1985), 146.

⁹⁰ Tehânevî, Muhammed b. A'la b. Ali el-Farûkî, *Keşşâfu Istilâhâtî'l-Fünûn*, (Beyrut: Dâru sadr) 2/686.

⁹¹ Serrâc, Ebu Nasr et-Tûsî, *el-Luma'*, (Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-Hadis, 1960), 40-41.

⁹² Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar Neş., 2011), 158.

⁹³ Kelâbâzî, *Taaruf: Doğuştan Devrinde Tasavvuf*, Haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yay., 2016), 229.

hassasiyetinden dolayı şüpheli bir yemeğe el uzattığında orta parmağındaki bir damar atmaya başlar ve yaklaşmama konusunda onu uyarırdı.⁹⁴ Kelâbâzî'nin aktardığı şu olay vera'ın ileri derecesini ve tevhide ulaştırması yönüyle sonucunu anlatması bakımından önemlidir.

Şeksel diye meşhur olan Ebu Abdullah halka nasihat etmezdi. Vaktini Kufe'nin civarındaki viranelerde geçirirdi. Sadece mubah olan şeyleri yer ve birkaç hurma ile yetinirdi. Bir gün kendisiyle karşılaşmış, eteğine sarılmış ve: 'Allah'a yemin vererek soruyorum, bana doğruyu söyle, halka vaaz etmene engel olan nedir', demiştim. Şöyle dedi: 'Be adam şu gördüğün maddi âlem hakikatte bir hayal ve bir vehimdir. Hakikati bulunmayan bir şeyi anlatmak doğru olmaz. Öbür taraftan Hakk'ı anlatmak için kelimeler yetersiz kalır (Mâsivâ anlatılmaya değmez, Hakk ile ifadeye sığmaz). Bu durumda konuşmanın faydası ne olabilir ki?' Böyle deyip, beni bıraktı ve savuşup gitti.⁹⁵

2.1.2. Kuşâşî'nin Vera' İle Görüşleri

Kuşâşî tasavvufun gerek tahalluk gerekse tahakkuk boyutuyla ilgili bütün meselelerine değinmiştir. Ancak *Kitâbu Tebşiri's-sâil* adlı eserini vera' konusuna ayırmıştır. Biz de bu eser ışığında onun vera' görüşlerini değerlendirmeye çalışacağız. O, vera' ile ilgili görüşlerini Hz. Peygamber'in (s.a.v.)hadisi çerçevesinde⁹⁶ من استكمل ورعه حرم رؤيتي في المنام dile getirmektedir. Kuşâşî bu hadisi öncelikle gramer açısından tahlil etmiş sonrasında tasavvufî yönden açıklamıştır.⁹⁷ Kuşâşî, ilk önce hadisin i'râb bakımından tahlilini yapar. Konunun anlaşılması açısından biz de bu açıklamalara özet olarak değineceğiz.

Söz konusu hadisin Arapça grameri açısından tahlilinde üç farklı vecih ve bunların sonucunda üç değişik anlam ortaya çıkmaktadır. Birincisi vecih : َمَنْ mevzulüne râcî olan zamir استكمل (istikmele) fiilinin altında gizli olan faildir. ورعه kelimesi استكمل kelimesinin mefulüdür. Buna göre hadisin anlamı "vera'ının kemâle erdiğini zanneden kişiye beni (Hz. Peygamber) rüyada görmesi haramdır." İkincisi; ورعه kelimesi استكمل fiilinin failidir. Buna göre anlamı "vera'ı kemâle eren kişiye beni (Hz. Peygamber) rüyada görmesi haramdır." Üçüncüsü; استكمل fiili bina-i

⁹⁴ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 158.

⁹⁵ Kelâbâzî, *Taaruf: Doğuş Devrinde Tasavvuf*, 231.

⁹⁶ Muhammed Habîbullâh b. Abdullah eş-Şınkâtî, *Zadu'l-Müslim fî mâ ittafake aleyhi Buhârî ve Müslim*, (Lübnan: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1971), II, 460; Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî, *el-Fetavâ hadîsiyye*, (Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971), 500.

⁹⁷ Bu hadisi ayrıca İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) de *kitabı Fetavâ hadîsiyye*'de ayrıntılı olarak izah etmektedir. Ancak İbn Hacer hadisin tasavvufî yönüne değinmemektedir. el-Heytemî, *el-Fetavâ Hadîsiyye*, 500.

meçhul (edilgen) olup ورعہ lafzı onun naib failidir. Anlamı ise “vera’ı kemâle erdirilen kişiye beni (Hz. Peygamber) rüyada görmesi haramdır.”⁹⁸ Bu açıklamalara göre birinci vecihte sâlikin seyrüsülük yolunda mücâhede etmesi ve ‘ucb sıfatından kurtularak kemâl bulması gerekmektedir. İkincisinde ise bu mücâhede ile beraber vera’ın kemâle erdirdiği hususu öne çıkmaktadır. Üçüncüsünde ise Allah’ın fazlı ile kulu kemâle erdirmesi söz konusudur.

Kuşâşî, birinci cihette vera’daki kemâlin kula, ikinci cihette bu kemâlin vera’nın kendisine nispet edildiğini ifade eder. Çünkü vera’ın kendisindeki kemâl, aslında insanı kemâle erdiren yapısı itibariyledir. İşi yapan kul olup vera’ın kendisinde kemâl sıfatı mevcuttur. Üçüncü cihette ise استكمل fiili edilgen bir fiildir. Yani Allah Teâlâ kulumu vasitasız bir şekilde kemâle ulaştırabilir. Bu kısımda Hak Teâlâ bütün sebepleri ortadan kaldırmıştır.⁹⁹

Kuşâşî’ye göre, birinci vecihteki anlama göre takvâda kemâle ermeyi talep eden birisinin vera’ında kemâl bulunduğunu düşünüp ‘ucb sıfatına bürünürse yani kemâle erdiğini zannederse Hz. Peygamber’i (s.a.v.) rüyasında görmekten mahrum kalır. Bu durumda o kişi dünyada da O’nu görememenin azabına duçar olur. Kulun Hz. Peygamber’i (s.a.v.) rüyada görmemesinin en büyük sebebi de kendi benliğini araya katmasıdır. Kuşâşî, İbn Abbas’tan rivayet edilen “*Kim vera’ının kemâle erdiğini zannederse Efendimizi rüyasında görmesi ona haram olur. Yani Efendimizi bilinen vasıflarıyla göremez.*” hadisini bu minvalde yorumlar. Kuşâşî’ye göre kul kendi nefsinin kemâle erdiğini iddia ettiğinden ‘ucba düşer. Kendini beğenen kulun vera’ında da bir tesir yoktur. İçinde benlik duygusu taşıyan kulun ibadeti doğru ve ihlaslı olmaz. Şayet ibadeti dosdoğru ve ihlaslı olsaydı kendisinin vera’da kemâle erdiğini zannetmezdi. Dolayısıyla bu hal üzere yaşayan birisinin Hz. Peygamber’i (s.a.v.) rüyasında görmesi imkânsız hale gelebilir. Kuşâşî, İbn Abbas’ın bu hadisle ilgili şu yorumlarda bulunduğunu ifade eder:

Vera’ sahibi Efendimizi artık daha yüce ve daha faziletli olan uyanıklık halinde ve kabri şeriflerinden görür. Çünkü peygamberler her daim kabirlerinde diridirler. Vera sahibi kişiler Allah’ın izin verdiği ölçüde O’na ayan olur. Ya da vera ehli ârifin Efendimizi rüyasında görmemesinin sebebi o rüyetin ârifte sabit hale gelmesindedir. Ârifbillâhın rüyetten mahrum kalması; hak üzere olduğunun

⁹⁸ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri’s-sâil*, 2.

⁹⁹ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri’s-sâil*, 2.

farkına vardığına veya vera'da kemâle erdiğine işaretler. Yani kul kemâle erdiğinde, onun Hz. Peygamber'i (s.a.v.) rüyada görmesine ihtiyacı kalmamıştır.
100

Kuşâşî'ye göre sadık bir mürid seyrü sülûkünde kemâle erdiği vakit kendisinde kerâmetler ya azalır ya da hiç kalmaz. Çünkü müridin kerâmetlere ihtiyacı kalmamıştır. Aynı şekilde mürid yolun başında Hz. Peygamber'i (s.a.v.) rüyasında görebilir. Yalnız takvâ ve vera'ında mükemmel olduğu zaman artık göremeyebilir. Kuşâşî, söz konusu hadis-i şerifi Muaviye b. Sâlih'in (ö.158/775) rivayet ettiği “*Kimin ilmi ve anlaması fazlalaşırsa beni rüyada görmekten mahrum olur.*” hadis-i şerifi ile ilişkilendirerek düşüncesini vurgular. Ona göre Muaviye'nin rivayet ettiği hadis makalenin başında zikredilen hadis-i şerifin şerhi gibidir.¹⁰¹

Kuşâşî'nin belirttiği bu hususlar ilahi vuslat yolculuğunda tasavvuftaki usûllere işaretler. Kuşâşî'deki vera' anlayışı tasavvufî düşüncelerinde cezbeyi öne süren bazı sûfîlerin cezbe anlayışı ile ortak hususlar içermektedir. Şöyle ki seyrüsülûk ve cezbe arasındaki ilişki, seyrüsülûk ve vera' arasındaki bağlantıyla benzerlik göstermektedir. Tasavvufta gerçek manada seyrüsülûkün cezbesiz olamayacağı, cezbenin de ruhî bir eğitim olmadan eksik kalacağı hususu bilinen hususlardandır. Bu konuda Abdullah Yâfiî (ö.768/1367) sâlikin seyrüsülûkte şu dört durumdan birini yaşadığını ifade eder: “Cezbe sonrası sülûk, sülûk sonrası cezbe, sülûksüz cezbe ve cezbesiz sülûk”. Birinci durumda kişi, ilkin cezbe halini yaşar sonra sülûke başlar. İkinci durumda kişi sülûke başladıktan sonra cezbeye maruz kalır. Üçüncü durumda kişi cezbe halini yaşar ancak sülûke girmez. Dördüncü durumda kişi seyrüsülûk yapar ancak istenilen seviyeye ulaşmadığı için cezbe hâlini yaşamaz. Yâfiî, ilk iki durumun muteber olduğunu, son iki durumun ise ârif ve muhakkik sûfîler nezdinde kabul görmediğini belirtir.¹⁰² Bundan sonraki bölümde Kuşâşî'nin düşüncesinden hareketle vera'ın insan-ı kâmil, sünnet-i seniyye ve fenâ kavramlarıyla ilişkisine değinilecektir.

2.1.3. Vera'ın İnsan-ı Kâmil ile İlişkisi

¹⁰⁰ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 14.

¹⁰¹ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 14.

¹⁰² Mesut Akdoğan, *Abdullah Yâfiî: Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*, (İstanbul: Nizamiye Akademi Yay., 2021), 162.

Kuşâşî vera'ı insanın “halifelik” özelliği ile ilişkilendirerek izah etmeye çalışır. Ona göre mezkûr hadisteki “istikmâl” fiilinin kula nispeti “Hak Teâlâ kulu önce kendi nefesine daha sonra ise âleme halife kılması” yönüyle izah edilebilir. Buna göre sünnetullâh mucibince Allah'ın hilafet verdiği insanoğluna âlemde tasarruf gücü vermesi yani muktedir kılması lazım gelir. Kul bu durumda bir şeyi emredebilir veya bir şeyden men edebilir. “...İmtihan edelim diye onu iştir ve görür kıldık.”¹⁰³ âyeti ise bunun delilidir. Hilafeti alan tasarrufunu Allah'ın izni dahilinde gerçekleştirir. Cenâb-ı Hak yeryüzünde halife kıldığı kullarını vera'da kemâle erdirip kendi hükmettiği gibi hükmettirmiştir. Vera' sahibi olan Allah'ın kulları O'nun izni dahilinde bu şekilde hüküm ve tasarrufta bulunabilir.¹⁰⁴

Kuşâşî'ye göre Hak Teâlâ kulunu yaptıklarından sorumlu tutmuş ve bu sorumluluk ile kul Allah'ın emrettiği şeyleri yerine getirir ve yasakladığı şeylerden kaçınırsa vera'ına sarılıp kemâle doğru yol alır. Kul elinden geleni yaptıktan sonra vera'ı elde edebilir ve elde ettiği bu manevî hal ile kemâle erer. Vera'ın temeli ibadet ve sâlih amele dayanmaktadır. Müslüman ibadet konusunda elinden geleni yaptıktan sonra ibadetin kabulünü Hak'tan ister. Burada en önemli unsur kulun elinden geldiğince ibadetini en iyi şekilde yapmasıdır. Çünkü *ğalib* olan *küll* hükmündedir. İbadetin çoğunu yapan hepsini yapmış gibi sevaba nail olabilir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadis-i şerifi bu duruma delil teşkil etmektedir: “Orta yolu tutunuz, aşırıya gitmeyiniz, Allah'a yakınlaşmaya çalışın, müjde ile sevininiz hiçbirinizin ameli sizi cennete götürmez.” Burada Hz. Peygamber “Allah'a yakınlaşmaya çalışın” ibaresini kullanmıştır. İbadetin hakkını tam olarak yerine getirin ifadesini kullanmamıştır. Çünkü (Allah'ın dilediği hariç) bir kul ibadetin hakkını tam manasıyla eda edemez. Bu bakımdan kul Allah'ın emirlerini elinden geldiğince yerine getirirse vera'ını kemâle ulaştırabilir. Kur'ân-ı Kerim'de “Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında adil davranmaya güç yetiremezsiniz.”¹⁰⁵ buyrulur. Bu ayette görüldüğü üzere kul her şeyi yapmaya güç yetiremez. İbadet konusunda da bu durum aynen böyledir.¹⁰⁶

¹⁰³ İnsân, 2/76.

¹⁰⁴ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 2.

¹⁰⁵ Nisâ, 4/129.

¹⁰⁶ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 2.

Kuşâşî vera'ın kişiyi kemâle erdirmeye özelliğinin bahseder. Şöyle ki vera' sadece vasıta ve talep edilendir. Her şeyin asıl sebebi ise Allah Teâlâ'dır. Kulun bütün fiilleri de kendisine nispet edilse de hakiki anlamda bu fiillerin yaratıcısı Allah Teâlâ olup kul sadece sebeptir.¹⁰⁷ Bu açıdan çalışmamızın başında zikredilen hadiste geçen استكمل fiili başka bir vecihle meçhul (edilgen) yapıda kullanılmıştır. Bu vecihte kulu kemâle erdiren kuldun başkasıdır. Allah Teâlâ sevdiği ve Kendisi için seçtiği kullarını bu makamla seyrüsülük olmaksızın doğrudan taltif eder. Kuşâşî bu makamın insan kâmilin makamı olduğuna dikkat çeker. Kul bu makamla taltif edilince Yüce Mevlâ'nın himayesinde olur. Bu makamla taltif edilen kişinin görmesi, duyması, işitmesi hâsılı bütün fiil ve halleriyle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) benzer. Çünkü artık bu kişi halifetullâh özelliğini almıştır. Bu kişi aynı zamanda Hz. Peygamber'in de halifesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) sahâbede zuhûr ettiği gibi vera'da kemâle eren insan-ı kâmilde de zuhûr eder. Onlar artık Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir ayna hükmündedir. Kuşâşî bu duruma “*Hangisine tabi olursanız hidayete erersiniz*” hadisini örnek getirir. Ona göre sahâbeler O'nda tam bir fenâ hâlini yaşamışlardır. Bundan dolayı sahâbelerin konuşmalarına, fiillerine ve takrirlerine de haber/sünnet denilmiştir.¹⁰⁸

Kuşâşî, konunun ehemmiyetine binaen Ebû'l-Hasen eş-Şâzelî'den (ö. 656/1258) şöyle nakleder: “*Bir lahza bile Peygamber Efendimiz'i (s.a.v.) görmesem kendimi müslüman saymam.*” Kuşâşî, hiçbir durum ve zamanda Resûlullah'ın (s.a.v.) bu gibi zâtların kalplerinden çıkmadığını söyler. Bu zâtlar bütün benlikleriyle sünnette tabi olduklarından O'nun zâtına delâlet eder hale gelmişlerdir. Onlar hiçbir zaman Peygamber'in (s.a.v.) ruhaniyetinden ayrılmadıklarından O'nu rüyalarında görmeye ihtiyaç duymamışlardır. Çünkü bu zâtlar 'hayali huzûr'dan 'nûr makamına yükselmişlerdir. Onların uykusu bile uyanıklık haline gelmiş ve O'nun ahlâkıyla ahlâklanmışlardır. Bundan dolayı tamamıyla nûra gark olmuşlardır. Ancak şu kadar var ki her ârif kendi vera'ına göre veya buldukları makama göre Hz. Peygamber'i (s.a.v.) görür ve maneviyatından istifade eder.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 9-10.

¹⁰⁸ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 10.

¹⁰⁹ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 11-12.

2.1.4. Vera'ın Sünnet-i Seniyye ve Fenâ¹¹⁰ İle İlişkisi

Kuşâşî'ye göre bir başka açıdan kulun vera'nın zâhirî ve manevî anlamda kemâle ermesi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sünnet-i Seniyye'sine tam bağlanmasıyla hâsıl olur. Vera'da kemâle ulaşan mümin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sünnet-i Seniyye'sine tabi olmuş kişidir. Çünkü vera'a ulaşmak O'nun vesilesiyle olur. Vera'a ulaşan kişi *fenâfirresûl* makamına ulaşmıştır ve o artık Hz. Peygamber'in (s.a.v.) görmesiyle görür ve O'nun duymasıyla duyar hale gelmiştir. Dolayısıyla kul her şeyi ile Hz. Peygamber'e tabi olmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında kul gücü yettiğinde vera'ını kemâle erdirirse O'nda fâni olur. Kul Hz. Peygamber (s.a.v.) ile bu manevî hâli yaşarsa artık O'nu rüyada görmesi ona haram kılınır. Bu makama gelen kişiler Allah'ın tevfiik ve inâyetiyle artık her hâl ve durumda O'nunla hemhal olur. Bu makama ulaşan kişi O'nun bir aynası haline gelir.¹¹¹

Sünnet-i Seniyye'ye tam anlamıyla bağlanan kâmil insan Hz. Peygamber (s.a.v.) şühûdunda ve vücûdunda kaybolmuştur. Kişinin vera'nın kemâle ermesinin en büyük delili artık O'nu rüyada görmemesidir. Çünkü insan-ı kâmil olan kişi O'nu kalbiyle görür ve duyar hale gelmiştir. Bu sebepten rüyada görmesine gerek kalmamıştır.¹¹²

Kuşâşî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vera' sahiplerine rüya da görülmemesinin bir yönünü de "vera' makamında daha ileri derecelere ulaşmalarının istenmesi" olduğunu söyler. Bu ilahi bir nimet ve tecelli olup vera' sahiplerini daha üstün makamlara ulaştırmak istenmesindedir. Vera' kula daimi bir hal verir ve bu hal de geçici olan rüyadan daha üstün bir vaziyettir. Hâsılı tüm benliğiyle Peygamber'e (s.a.v.) tabi olan kişi gücü yettiğinde vera'ını kemâle erdirirse O'nu rüyasında görmesinden daha ileri bir dereceye ulaşmıştır. Çünkü *استكمال* (istikmâl) fiili *استعمال* (istif'âl) kalıbında gelir. Bu kelimenin manası da "bir işte son noktasına varmaya çalışmak" demektir. İnsan-ı kâmil elinden geldiğince vera'ı nihayete ulaştırmaya çabalar.¹¹³

Kuşâşî, vera'da kemâle eren kulun Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelen nûr ve tecellilere mazhar olacağını belirtir. Bu nûr tüm benliğini kaplar

¹¹⁰ Bu konuda Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 338; Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn*, II, 1291.

¹¹¹ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 3.

¹¹² Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 5.

¹¹³ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 5.

ve artık uykuda Peygamberimizi (s.a.v.) görmekten mahrum olup bizatihi görür hale gelir. Kuşâşî, konuya binaen şu örneği verir:

Biri Mecnun'dan elini uzatmasını ve Leyla'nın sevgisi için onun elini keseceğini söyledi. Mecnun da Leyla'nın aşkı uğruna elini cömertçe uzattı. Tam bu sırada Leyla'ya olan sevgisi bütün bedenini sardı ve elini hemen çekti. Ve dedi ki: Bu el Leyla'nın elidir. Onu nasıl kesmene izin verebilirim. Ben Leyla'nın aşkı için bütün siyahileri severim. Hatta onun sevgisinden siyah köpekleri dahi severim.¹¹⁴

Ona göre bu durum Mecnun'un Leyla'yı kendi zatında görmesinden ve onda fenâ bulmasından ileri gelmektedir. Bu hal aşkın ve muhabbetin bütün bedeni sarmasından doğar. Vera'da kemâle eren kul da Mecnun gibi bu hali yaşamakta ve mahubunda fenâ halini şühûd etmektedir. İnsan-ı kâmil de vera'da kemâle erip ve edep makamının hakkını verdiğinde ve onun rü'yeti artık mahubun rü'yeti olur.¹¹⁵

Kuşâşî'ye göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hak Teâlâ'nın yeryüzündeki halifesi olması hasebiyle ümmetinden birisi manevî açıdan, hâline ve makamına göre O'nun muhatabıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.), vera' ve diğer manevî konularda herkesin kalbî durumuna göre ümmetini terbiye eder. Kuşâşî, bu duruma Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Ebubekir'e "başkalarından istemeyi" yasaklaması örneğini getirir. Bir şeyi birilerinden istemek şeriatın zâhirine göre caiz bir durum olsa da Hz. Peygamber (s.a.v.) sahabenin manevî durumuna göre davranarak kemâlatta yükselmelerini sağlamıştır. Şu halde Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebubekir'i bir şeyleri istemekten nehyetmesi ve onun da bu emre uyması ve ömrünün sonuna kadarda bu hâli devam ettirmesi Hz. Ebubekir'in takvâda ve vera'da kemâle erdiğine işarettir. Bu açıdan bakıldığında vera'da kemâle eren çoğu sahabenin Hz. Peygamber'i (s.a.v.) rüyada gördüğüne dair bir şey duyulmamıştır. Çünkü onlar ahlâkî, batinî ve zâhirî anlamda Efendimiz (s.a.v.) ile yekvücut olmuşlardır. Bu hâl ise onların vera'da kemâle ermesinin en büyük işaretidir.¹¹⁶ Bu durumun aksi olarak Peygamber'i (s.a.v.) rüyasında görmeyen kişi vera'da ya da takvâda kemâle ermemiştir düşüncesi oluşmamalıdır. Bu konuda Kuşâşî şu ifadelere yer verir:

İman sahabenin kalbine yerleşmiş olduğundan ve Hz. Peygamber (s.a.v.) onların kalbi durumundan haberdar olduğundan onların vera'ını artırmak için herkese

¹¹⁴ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 12.

¹¹⁵ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 12.

¹¹⁶ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 6.

farklı muamelede bulunmuştur. Resûlullah onlara bir emir verdiğinde hemen icabet edip asla kendi nefislerine bir pay bırakmazlar. Çünkü onlar fenâfirresul olmuşlardır. Ve takvânın kemâle ermesi de tüm sahabede aynı bu şekildedir. Çünkü bu hadislerden anladığımızı göre sahabe efendilerimiz tam bir kemâle ermişlerdir. Ve o yüzden çoğu sahabeden Efendimizi rüyada gördüklerine dair bir haber gelmemiştir. Çünkü onlar hem ruhen hem zahiren Resûlullah'a tabi olduklarından dolayı O'nu rüyada değil artık zahiren müşahede etme ile taltif edilmişlerdir. Bu da imanın takvânın ve dolayısıyla vera'nın en ileri derecesidir. İşte kul bu dereceye ulaşınca artık Efendimizi rüyada yani hayali görmesine gerek kalmaz. Zira Resûlullah (s.a.v.) zâhiri ve bâtinî anlamda ondan ayrı kalmaz.¹¹⁷

Kuşâşî'ye göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bazılarına dünyevî veya uhrevî anlamda istemeyi emretmesi manevî anlamda derecelerin yükselmesi içindir. Örneğin birinin vera'ı istemekle kuvvetlenirken başka birinin vera'ı Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ziyaret etmesi veya O'nu görmesiyle kuvvetlenir. Çünkü hâller makamlara, makamlarda sahiplerine göre değişir. Hâl ve makamdan maksat ise vera'da kemâle ulaşmaktır. Bu hususta Kuşâşî şu ifadelerle yer verir:

Manevî anlamda dereceler elde etmiş kişiler takvâ veya vera'da kemâle erme aşamasında manevî hallerini Efendimizden (s.a.v.) anlayabilirler. Dolayısıyla vera Hz. Peygamber'e (s.a.v.) tamamen tabi olarak gerçekleşen bir makamdır. Çünkü Resûlullah Allah'ın yeryüzündeki halifesi olup bu makamlar Allah Teâlâ'nın yanında birer derece ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) indinde de birer makamdır. Bu makamlardan murat ise; amelde, kemâlde ve fazilette vera'da yükselmektir. Vera'da kemâle ulaşmış kişilerin hepsi de manevî mertebelere ulaşmış olanlardır. Nitelikim Peygamber Efendimizin de buyurduğu gibi: "*Dinin başı vera'dır.*"¹¹⁸ Bu hadisten anlaşıldığına göre vera'da kâmil olan dinde en üst mertebeye ulaşmış ve onun gölgesi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gölgesinde kaybolmuştur. Çünkü onun gölgesi artık ondan kemâlde daha yüksek olan zatın gölgesi altına girmiştir. Artık bu kul Allah'ın istemesiyle vera'da kemâle erdiğinden nura dönüşmüş ve Efendimizi (s.a.v.) rüyada görmekten mahrum olmuştur. Zikredilen makam sahibi kişiler ilme'l-yakîn derecesinden hakka'l-yakîn derecesine ulaşmış ve Efendimizi (s.a.v.) Zatiyla müşahede etmeye başlamış olanlardır. Neticede ise Hak Teâlâ'da bâki olmuş: "*Onu sevdiğimde duyan kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum.*"¹¹⁹ kudsi Hadisine mazhar olmuşlardır.¹²⁰

Kuşâşî bütün manevî makamları vera' ile ilişkilendirerek bu makamların vera'nın elde edilmesiyle gerçekleştiğine değinir. Ona göre tasavvufî makam ve hâllerin tümü Allah tarafından insana verilen bir şeref ve fazilettir. Örneğin vera'ı tasavvufta bir makam sayılan "havf" ile

¹¹⁷ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 6.

¹¹⁸ Hindî, *Muttaki el-Kenzu'l-ummâl*, 7284.

¹¹⁹ Buhârî, "Rikak", 38.

¹²⁰ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 8.

şöyle ilişkilendirir: İnsana öğretilen şeylerin temel gayesi Allah korkusudur. Peygamberimizin (s.a.v.) ifade ettiği: “*Hikmetin başı Allah korkusudur.*” hadisi de buna işaret eder. Kul hikmetin zirvesine ulaştığında Allah'ın rahmetiyle bu makamdan -havf- vera' makamına ulaşır. Allah Teâlâ'nın korkusuyla zirveye ulaşan kul artık havfın/korkunun zıddı olan 'emn/emin olma' derecesine ulaşır. Çünkü bir şey sınırı aştığında zıddına döner. Vera'da kemâle ulaşan kul zâhirî rü'yetten bâtinî rü'yete geçtiğinden Hz. Peygamber'i (s.a.v.) müşâhede yoluyla görme vasfını haiz olur.¹²¹

Kuşâşî, bu konuda ayet ve hadis dışında evliyanın çeşitli konulardaki görüşlerine de yer vererek bunları vera' ile ilişkilendirerek yorumlar. Örneğin Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909) ile birisi arasında geçen diyalogu şöyle nakleder: “Bir adam Cüneyd-i Bağdâdî'ye ‘kelime-i tevhidi söyler misin?’ dediğinde Cüneyd-i Bağdâdî kendisine: Ben onu hiç unutmadım ki yeniden hatırlayayım. Çünkü zikir unutilan bir şeyi tekrarlamaktır.” demiştir. Kuşâşî bu hadisede Cüneyd'in kalbini zikir ile doldurduğu ve her daim zikirle iştigalinden dolayı bu cevabı verdiğini söyler. Ona göre Cüneyd vera'da kemâle erdiğinden her daim Allah ile olmuştur. Zira vera' sahibi Mezkûr ile her daim beraber olan kişidir. Bu makama gelen kulun asıl amacı zikrin kendisi değildir. Buradaki asıl amaç *huzûr* halinden *gayb* hâlini yaşamaktır. Bu hâli yaşayanlardan biri de Mimşâd ed-Dîneverî (ö.299/911)'dir. Nakledildiğine göre vefatı esnasında bazıları ona kelime-i tevhidi telkin etmesini istediklerinde kendisi yüzünü duvara çevirir ve şöyle onlara hitaben: “*Ey rabbim ben tüm bedenimi sende fani kıldım. İşte seni sevenin de mükâfatı da budur.*” der. Kuşâşî, Ebu Hüseyin en-Nurî (ö.295/908) ve başka sûfilardan da örnekler getirerek Mezkûr ile bekâ bulan kişilerin ölüm esnasında bu hâllerini muhafaza ettiklerini ifade eder. Bu zâtların Hz. Peygamber (s.a.v.) ile her daim kalbi bir münasebeti olduğundan kalplerinin de Allah Teâlâ'nın nazargâhı haline geldiğini zikreder.¹²²

Sonuç

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren müslümanların hayatında aktif olan, ahlakî bir düstur olmasının yanı sıra tasavvufî bir kavram olarak da karşımıza çıkan vera' kavramı her dönemde gündemde olan bir

¹²¹ Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 8.

¹²² Kuşâşî, *Kitâbu Tebşiri's-sâil*, 8-9.

meseledir. Tasavvuf ve ahlak ilimlerinde bu kavram genel itibariyle hadislerden istifade edilerek açıklanmaya çalışılırken zamanla bu kavrama farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu kavram ilk dönemlerde ahlakî bir düstur iken sonraki dönemlerde tasavvufî makamlardan sayılmıştır. Zamanla da diğer tasavvufî kavram ve meselelerle doğrudan veya dolaylı yönden bağlantılı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kuşâşî ise bu kavramı tasavvufî makamlardan özellikle havf ve fenâ ile ilişkilendirmiş ve vera'ın insan-ı kâmile bağlantısının olduğunu söylemiştir. Vera' kavramına farklı bir yorum getiren Kuşâşî, bu kavramı ilk dönem ulemâ ve mutasavvıflardan farklı bir şekilde yorumlamaktadır.

Temeli ibadet ve sâlih amele dayanan vera'ın iki farklı şekilde kemâl bulabileceğini söyleyen Kuşâşî, bu kemâlin “vasıtalı” -seyrüsülûk vesilesiyle- veya “vasıtasız” -Allah'ın inâyet ve fazlıyla- olabileceğini belirtir. Bu bağlamda Kuşâşî'deki vera' anlayışı diğer sûfilerin cezbe anlayışı ile ortak hususlar içermektedir. Nitekim tasavvuftaki cezbe anlayışı da bu şekilde değerlendirilmektedir.

Kuşâşî vera'ın kulu kemâle erdirmeye özelliğinin olduğunu söyler. Ancak vera'ın sadece vasıta ve matlup olduğunu ifade eder. Kuşâşî, Allah Teâlâ'nın sevdiği ve kendisi için seçtiği bazı kullarını bu makamla seyrüsülûk olmaksızın doğrudan taltif ettiğini dile getirir. Kuşâşî bu makamın insan-ı kâmilin makamı olduğuna dikkat çeker. Kul bu makamla taltif edilince yüce Mevlâ'nın himayesinde olur. Bu makamla taltif edilen kişi bütün fiil ve hâlleriyle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) benzer. Çünkü artık bu kişi halifetullâh özelliğini almıştır.

Kulun vera'ının zâhirî ve manevî anlamda kemâle ermesinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sünneti Seniyye'sine tam bağlanılmasıyla meydana gelebileceğini söyleyen Kuşâşî, vera'a ulaşan kişinin mertebe bakımından 'fenâfirresûl' makamına ulaştığını ve Hz. Peygamber'in görmesiyle gördüğünü, duymasıyla duyduğunu zikreder. Bu makama gelen kişilerin ise Allah'ın tevfiğ ve inayetiyle artık her hâl ve durumda O'nunla hemhal olduğunu ve O'nun bir aynası haline geldiğini de ekler.

Netice itibariyle bu çalışmada Kuşâşî'nin vera' kavramına getirdiği yorumlar sebebiyle vera' kavramının tasavvufta nasıl bir anlam genişlemesine uğradığı gözlemlenmiştir. Gerek tefsir, hadis, fıkıh gibi ilim dallarında olsun gerekse tasavvuf alanında olsun kullanılagelen bir kavram olan vera'ın farklı bir bakış açısıyla incelenmesi ilmi bir

zenginliktir. Öncelikle İslam'ın ilk dönemlerinden günümüze doğru vera'daki anlam genişlemesine bakılırsa vera'nın insanı kemâle erdirici özelliği ön plana çıkmaktadır. Nitekim bu husus Kuşâşî'de daha da belirgin olmaktadır. Bu kemâlin başlangıcı ilk olarak şüpheli şeylerden uzaklaşma olarak karşımıza çıkarken sonrasında takva ve havf meseleleriyle beraber anılmıştır. İlerleyen dönemlerde ise Kuşâşî, vera'ı Sünnet-i Seniyye ve fenâ ile ilişkilendirmiştir. Bu kavramlar arasındaki irtibat vera'nın insandaki etkisini ve kemal noktasını ortaya çıkarır ki Kuşâşî'ye göre bu kemâl noktası vera'nın kişiyi insan-ı kâmil mertebesine yükseltmesidir.

Kaynakça

- Akdoğan, Mesut. *Abdullah Yâfi: Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*. İstanbul: Nizamiye Akademi Yay., 2021.
- Ayyâşi, Ebû Sâlim b. Ebî Bekr Sicilmâsî Abdullah b. Muhammed. *er-Rihletü'l-'ayyâşiyye l'il bikâil hicaziyye*. 2 cilt. Lübnan: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye. 2011.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid Şerif. *Kitabu't-ta'rifât*. Lübnan: Mektebet-u Lübnân, 1985.
- Dündar, Abdulkadir. "Osmanlıların Mekke'deki İmar, İnşâ ve Tamir Faaliyetlerine Genel Bir Bakış". *İslam ve Sanat Tartışmalı İlmi Toplantı*, 392. İstanbul: 2015.
- Ensârî, Abdürrahman. *Tuhfetü'l-muhibbîn ve'l-ashâb fi ma'rife mâ li'l-medeniyyine mine'l-ensâb*. Tunus: Mektebetu'l-Atika, 1970.
- Hamevî, Mustafa b. Fethullâh, *Fevâidü'l-irtilhal ve netâici's- sefer fi ahbâri ehli'l-karni'l-hâdî 'aşer*, cilt 2. Dımaşk: Dâr'un-Nevâdir, 2011.
- Hammâde. *Mevsuetü 'alâmü'l-Filistin*. Cilt 2 Dımaşk: Dâru'l-Vesâik, 2000.
- Hanbelî, Muhammed b. Abdülbakî el-Bâlî ed-Dımaşki. *Meşihetu Ebi'l-Mevâhib el-Hanbelî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1714.
- İbn Manzûr, Ebû'l Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el- Ensârî. *Lisanu'l-Arab*. Cilt 25. Beyrut: Daru Sadr, 1999.
- Kur'ân- Kerim Meâli. çeo. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2006.
- Kürânî, Ebu'l-İrfan Burhânüddîn İbrahim b. Hasan b. Şihâbüddîn. *el-Emem li ikâzî'l-himem*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttâb, 1180/2, 48a-50b.
- Kuşâşî, Safiyyüddîn Ahmed. *Simtü'l-mecîd fi telkini'z-zikri li ehli't-tevhid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa 1197.
- _____. *el-İfâde bimâ beyne'l-ihtiyârî'l-ilâhî ve'l-irâde*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 428.
- _____. *Kitabü menniyeti ehl'il-vera'i fi 'adedi men tessihü bihimü'l-cumu'a*. Medine: Mektebetü Mescidi'n-Nebevî, 126/80.
- _____. *Simtü'l-mecîd fi selâsili ehli't-tevhid*. Beyrut: Kitabu'n-nâşirûn, 2013.
- _____. *Kelimetü'l-cûd 'ale'l-ğavli bi-vağdeti'l-vücûd*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 428.
- _____. *Simtü'l-mecîd fi selâsili ehli't-tevhid*. Beyrut: Kitabu'n-Nâşirûn, 2013.
- _____. *Dav'ul-hâle fi zikri hüve ve'l-celâle*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1491.

- _____. *el-Vasiyyetü li'l-evlâdi ve'l-beriyyeti*, Aralık 2020. almajidcenter.org.
- _____. *el-vesiletu bi sûret'l-ihlasi lillahi ila neyli'l-fadile*. Mısır: Mektebu'l-merkeziyetü'l-li'l-mahtutati'l-islamiyye, 3133/1212.
- _____. *Enneu's-sânî minel istitâeti li'l-hacci bi'l-gayri*. Mart 2021, <https://app.alreq.com>.
- _____. *Hâşiyetün 'alâ mevâhibü'l-ledüniyye*. Medine: Medine İslam Üniversitesi Kütüphanesi, 761.
- _____. *İthâfû'l-mübtedî bi halli akideti men hudâ*. Kahire: Mektebü'l-Ezheriyye, cc6/ 31.
- _____. *Kenzü'l-esnâ fi's-Selât ve's-Selâm*. Konya: Konya Kütüphanesi, Burdur Koleksiyon, 15 Hk 79.
- _____. *Kitâbu terğib fi ferîd fadli'l-lâhi'l-azîm*. Aralık 2021. <http://arks.princeton.edu/ark:/88435/dch415pm74c>.
- _____. *Kitabü'l-mikyâs fi neyli mâ'rifeti'l-'urefâ billâhi'l-ekyâs*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 428.
- _____. *Miftâh min mefâtihi'r-rahme fi izâ'ati kerâme min kerâmeti'l-ümme* İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş 246.
- _____. *Nesâihü'l-ilâhiyye*, Medine: Mektebü Mescidi'n-nebevî.
- _____. *Nesihatü'l-decânî*. Mart 2020. <https://app.alreq.com>.
- _____. *Risâletü fi vahdeti'l-vücûd li imam Ahmed Kuşâşî*. Aralık 2020. almajidcenter.org.
- _____. *Risâletü fi'tevhid*. Medine: Medine İslam Üniversitesi Kütüphanesi, 5293-10.
- _____. *Simtû'l-Mecîd fi şe'ni'l-bey'ati ve'z-zikri ve telkinihi ve'l-ilbâsi'l-hırkati ve selâsili ehli't-tevhid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1221.
- _____. *Simtû'l-mecîd fi telkini'z-zikri ve itâi'l-bey'ati ve'l-ilbâsi ve şasili ehli't-tevhid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1491.
- _____. *Şerhu 'akideti ibni hafîf eş-şirâzi*. Medine: Câmî'etu İslamiyet'i bil Medine'til-Münnevver, Mektebetü Muhammed Mazhar Fârûkî, 14/1781.
- _____. *Akâdetü'l-manzûmiyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah Efendi, 1251.
- _____. *ed-Dürretü's-şemîne fimâ li-zâ'iri'n-nebi*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1971.
- _____. *el-Cevâbu'l-kâfi 'ala suâli'l-muâfi*. Aralık 2021. <http://ricasdb.ioc.u-tokyo.ac.jp>, To: www.al-mostafa.com.

- _____. *el-İsâbe bimâ yesserellâhû mine'l-icâbe*. Kahire: Mektebü'l-Ezheriyye, cc6/ 31.
- _____. *İcâbetü'l-ehi'l-fâdîl'l-kâmilî bî halli'l-ebvâbi'l-arbe'a min kitâbi'l-İnsânü'l-kâmil*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 428.
- _____. *Kavlu'l-ma'ruf 'inde muteşâbihî li ehli'l-vukûf*. Medine: Mektebü'l-Mescidi'n-Nebevî.
- _____. *Kitâbu cevâbu'l-meseleti limen fâtaha'l-lahu 'ayne'l-basiretihi (kalbihi) ve kahalehu*. Aralık 2021. <http://arks.princeton.edu/ark:/88435/dch415pm74c>.
- _____. *Kitâbu menseku'n-nâsikin li efdali'l-hacci ve'l-menâsik*. <http://arks.princeton.edu/ark:/88435/dch415pm74c>.
- _____. *Kitâbu tebşiri's-sâil bî istikmali verail-kâmil*. Aralık 2021. <http://arks.princeton.edu/ark:/88435/dch415pm74c>.
- _____. *Kitâbu tembihu'ş-şâkirîn bi zikri imâdüddîn ve kurbânu'l-muttakîn*. Aralık 2021. <http://arks.princeton.edu/ark:/88435/dch415pm74c>.
- _____. *Kitâbu tetimeu'l-arbain min ehadisi seyyidi'l-murselin*. Aralık 2021. <http://arks.princeton.edu/ark:/88435/dc9s161h348>.
- _____. *Kitâbu'l-intisâr li'l imâmü'l-haremeyni fimâ şenne'e 'aleyhi ba'du nezzâr mine'l-müteahhirîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 428.
- _____. *Kitâbu Süreti's-sa'âde bi-tilâveti kitâbi'l-ibdâ' ve'l-i'âde*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 428.
- _____. *Mesâiü'l-fikhiyye*. Mart 2021. almajidcenter.org.
- _____. *Nefhetü'l-yâkîn ve zülfetü'l-temkin il'luvaffikîn*. Aralık 2021. almajidcenter.org.
- _____. *Risâletün fi idâhi kavlu'l-gazâliyyi leyse fi'l-immâni ebde'e mimmâ kâne*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 428.
- _____. *Tergibu'r-râğib fi mudâefi'l-vahib*. Aralık 2021. <http://arks.princeton.edu/ark:/88435/dch415pm74c>.
- _____. *Şerhu'l-Hikemi'l-atâ'iyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Hüsnü Paşa, 791.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Hicaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/432. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- _____. "Medine". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/318, Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Mâlihî, Muhammed Riyâd. *Mahtutâtu Dâru'l-Kütübi'l-Zâhirîyye: Tasavvuf*, cilt2 Dımaşk:1398/1978.
- Muhibbî, Muhammed el-Emin b. Fazlilâh b. Muhibbillâh el-Ulvânî el-Hamevî ed-Dımaşkî. *Hulâsatü'l-eser fi 'ayâni'l-karni'l-hâdi'aşer*. Cilt 1. Beyrut: Dâru's-Sâdir.

- Müdeyris, Abdurrahmân *el-Medînetu'l-Münevvere fî asri'l-Memlûki*. Riyad: Merkezu Melik Faysal li'l-Buhûsi ve'd-Dirâseti, 2001.
- Serkîs, Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ ed-Dımaşkî. *Mu'cemü'l-matbû'âti'l-Arabîyye ve'l-mu'arrebbe*. Cilt 2 Kahire: Mektebu's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1919.
- Serrâc, Ebu Nasr et-Tûsî. *el-Luma'*. Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-Hadis, 1960.
- Tehânevî, Muhammed b. A'la b. Ali el- Farûkî. *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn*. Cilt 2. Beyrut: Dâru sadr.
- Terâbişi, George. *Mu'cemü'l-felasife*. Beyrut: Dâru't-Talia, 2006.
- Uceymî, Ebu'l-Bekâ (Ebu Ali) Hasan b. Ali b. Yahya el-Hanefi el-Mekkî, *Hebâyâ ez-zevâyâ*. Aralık 2020. <http://www.ketabpedia.com>.
- Umam, Khairul Zacky. "The Life, Circle, and Ahmad al-Qushashi", *Qiraat*, 6, (Ekim-Kasım 2016), 1-40.